

BİR GRUP FİKİRTEPE MAHALLESİ SAKİNİNİN STRESLE BAŞA ÇIKMA TARZLARI, PSİKOLOJİK RAHATSIZLIK BELİRTİLERİ VE PSİKOLOJİK YARDIM GEREKSİNİMLERİ

Makbule Kalı Soyer*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, sosyo-ekonomik seviyesi düşük bir semtteki aile ve çocukların ailesel özellikleri ve psikolojik sağlık düzeylerini belirleyerek gereksinim duydukları konularda bir “Psiko-Eğitsel Destek Programı” uygulamaya koymaktır. Bu çalışma bir alan çalışması olarak iki aşamada yürütülmüştür. Birinci aşamada nitel ve nicel verilerin birlikte toplandığı zenginleştirilmiş desende tanımlayıcı türden bir araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın nitel ve nicel verileri, 49 yetişkin üzerinden toplanmıştır. Ulaşılan nitel veriler doğrultusunda 97 ilköğretim okulu öğrencisi ise müdahale grubunu oluşturmuştur. Nitel veriler, Aile Tanılama Formu (ATF), Kısa Semptom Listesi (KSL) ve Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği (SBTÖ) aracılığı ile toplanmıştır. Araştırmanın nitel verileri ise görüşme tekniği ile toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde, stresle baş etme tarzları ile psikolojik belirti alt ölçekleri arasındaki korelasyona bakılmıştır. Regresyon analizi yöntemiyle stresle baş etme tarzının hangi psikolojik belirtileri yordadığı test edilmiştir, istatistiklerin anlamlılığı .05 düzeyinde test edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda belirti toplamının 34.22 olduğu stresle baş etmede çaresiz yaklaşımın depresyon, anksiyete, kızgınlık ve düşmanlık, obsesyon ve paranoyayı; boyun eğici yaklaşımın fobiye; kendine güvenli yaklaşımın ise kişisel duyarlılığı yordadığı sonucu elde edilmiştir. Müdahale çalışmalarında, 16 danışana bireysel psikolojik danışma, 81 ilköğretim öğrencisine psiko-eğitsel destek ve 152 veliye interaktif seminer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Alt sosyo-ekonomik düzey, stresle başa çıkma, psikolojik belirti, psikolojik yardım, ilkokul öğrencileri

* Yrd.Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, makbulesoyer@marmara.edu.tr

A STUDY ON A GROUP OF FİKİRTEPE NEIGHBORHOOD RESIDENTS RELATED TO THEIR WAYS OF COPING WITH STRESS, SYMPTOMS OF PSYCHOLOGICAL DISEASES AND NEEDS FOR PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE

SUMMARY

This study aims to determine familial characteristics and psychological health features of parents and children in a neighborhood with low socio-economic level and to implement a “Psycho-Educational Support Program” for the people where necessary. As a field study, this study has been conducted in two stages. In the first stage, a descriptive research method is used and through this enriched method, qualitative and quantitative data are collected together.

Qualitative and quantitative data of the research have been collected over 49 adults. In the light of the quantitative data, 97 primary school students have formed the response group. The quantitative data have been collected with Family Acknowledgement Form (FAF), Short Symptom List (SSL) and Coping with Stress Scale (CSC). The qualitative data have been collected with interview technique. In the analysis of the data, the correlation between the sub scales of the ways of coping with stress and psychological symptoms is considered. By means of the regression analysis method, the physiological symptoms predicted by a certain way of coping with stress are tested and the significancy of the statistics is found to be 0.5. Following the analyses, it is found that in ways of the coping with stress having a total of 34.22 symptoms, desperate approach predicts depression, anxiety, anger and hospitality, obsession and paranoia; surrendering approach predicts phobia; self-confident approach predicts personal sensibility. In response activities, individual psychology consulting, pshyco-educational support and interactive seminar services are offered to 16 consultants, 81 primary school students and 152 parents respectively.

Keywords: Low socio-economic level, coping with stress, physiological symptoms, physiological assistance, primary school students

Üniversitelerin üç temel işlevinden biri olan "topluma hizmet işlevi" eğitim fakültelerinin de çağdaş ve bilimsel eğitimin sürdürülebilirliğini sağlama yolunda üstlenmesi gereken önemli görevlerdendir. Eğitim fakülteleri, eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma verileri ile toplumun hizmetinde olduğu gibi, her kesimden insanın yaşam boyu eğitim gereksinimlerini karşılama konusunda da toplumla etkileşimde bulunmak zorundadır.

Nüfusunun %33.7'si 18 yaş altı yaş grubunda olan ülkemizde (TÜİK, 2011), sağlıklı bir toplumsal yapıya ulaşabilmek; ancak kişilerin çoğunluğunun ruhsal yönden sağlıklı olması ile gerçekleşebilecektir. Ancak, toplumun her kesimi sağlıklı gelişim için gerekli koşullara ve kaynaklara sahip değildir.

Aile kurumu çocuğun gelişimi, sağlıklı bir insan olabilmesi için fiziksel, toplumsal ve duygusal gereksinimlerin karşılandığı bir ortamdır. Aile, aynı zamanda çocuğu gelişim sürecinde olumlu veya olumsuz şekilde etkileme gücüne sahiptir. Ailenin çocuk üzerindeki etkisi, doğumundan önce başlar ve tüm yaşamı boyunca sürer (Öztürk, 2006). Aile ve ebeveyn özellikleri çocuğun gelişimi ve ruh sağlığı üzerinde önemli etkiye sahiptir. Ebeveyn özellikleri ve tutumları açısından bakıldığında; anne-babadan birini ya da ikisini de erken kaybetme (Edgar-Bailey ve Kress, 2010), anne-babaların ayrı yaşaması, boşanması ya da tek anne-baba ile birlikte yaşamak (Yörükoğlu, 1984; Öztürk, 2006), ailede yeterince ilgi, sıcaklık ve destek görmemek (Bulut, 1993, s.17-18), olumsuz ana-baba tutumları (Öztürk, 1990), çocuklarda duygusal ve davranışsal problemlere neden olmaktadır. Yine, ailenin sosyo-ekonomik özellikleri açısından bakıldığında; düşük sosyo-ekonomik durumun çocuğun çok boyutlu olarak gelişim alanlarını olumsuz etkilediği yönünde birçok araştırma bulgusu vardır (Özdemir ve Erçevik, 2005; Polat, 2009; Erdil, 2010). Ailenin göç ederek gecekonduda yaşıyor olması ve düşük gelire sahip olması, ekonomik zorluklar ve yoksulluk çocukta birçok davranış problemlerine neden olmaktadır (Garmez, 1991; Avcı, 2012).

Yoksul semtlerde yaşayan insanlar, özellikle çocuklar bu olumsuz koşullardan en üst düzeyde etkilenmektedir. Türkiye genelinde ilköğretim düzeyindeki çocuklardaki yoksulluk oranı %17.77 gibi yüksek bir orandadır (TÜİK, 2009). Bu nedenle yoksul semtlerde yaşayan aile üyeleri, özellikle çocuklar, ailesel ve çevresel birçok faktörden olumsuz etkilenmektedir.

Çocukların sağlıklı gelişmelerinde önleyici ve geliştirici faktörler önemli bir yer tutar. Okul öncesinden itibaren düşük sosyo-ekonomik koşullardaki çocuk ve annelere yönelik müdahale programları çocukların sağlıklı gelişimleri ve akademik başarıları açısından çok önemlidir (Erdil, 2010). Önleyici faktörler, kişide veya çevrede stres yaratan durum ve koşulların etkilerini azaltan özelliklerdir. Aile, özellikle çocuklarda en önemli koruyucu sosyal destek kaynağıdır. Çocuğunun okulu ile bütünleşen, onun okul sonrası aktivitelerine katılan, öğretmenler ile destekleyici işbirliği yapan ebeveynler çocuklarının akademik başarı ve okula uyumlarına olumlu katkı sağlamaktadırlar (Nettles, Mucherah ve Janes, 2000; Biber, 2003). Yine, Werner (1989, 1993), Rutter (1990) ve Garmez (1993)

çocuklar için aile desteği ve ailedeki bağlılığın ve diğer dışsal destek sistemlerini sağlıklı uyum sağlamayı düzenleyici önemli iki etken olarak görmektedirler (Akt: Friborg, Hjemdal, Rosenvinge ve Martinnussen, 2003). Dolayısıyla, ailenin sağlıklı bir yapıya sahip olmasının psikolojik ve sosyal açıdan sağlıklı bireylerin yetiştirilmesinde en önemli önleyici faktör olduğu söylenebilir.

Eğitim fakültelerinin öğretim programlarında Yüksek Öğretim Kurulu tarafından yapılan değişiklikler çerçevesinde, 2006–2007 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanan Toplum Hizmet Uygulamaları (THU) dersi önem arz etmektedir. THU dersi, toplumun güncel sorunlarını belirleme ve çözüm üretmeye yönelik projelerin hazırlandığı, öğretmen adaylarının, sosyal sorumluluk çerçevesinde çeşitli projelerde gönüllü olarak yer aldığı, panel, konferans, sempozyum gibi bilimsel etkinliklere izleyici, düzenleyici ya da konuşmacı olarak katıldığı topluma hizmet çalışmalarını kapsayan bir ders olarak tanımlanmaktadır (MÜ Atatürk Eğitim Fakültesi THU dersi yönergesi). Bu hizmeti rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümü öğrencilerinin kendi yetkinlik alanlarına uygun şekilde yürütecekleri açıktır. Bu dersi, amacına uygun bir şekilde uygulamalı olarak yürütmek ayrıca önemli görünmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın veri toplama ve uygulama aşamaları THU dersi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, sosyo-ekonomik seviyesi (SES) düşük bir semtteki aile ve çocukların ailesel özellikleri ve psikolojik sağlık düzeylerini belirleyerek gereksinim duydukları konularda bir “Psiko-Eğitsel Destek Programı” uygulamaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Yoksul semtlerdeki ailelerin özellikleri nelerdir?
 - a) Anne-babanın eğitim, iş, sağlık güvencesi ve sağlık durumu nasıldır?
 - b) Ailenin sahip olduğu çocuk sayısı kaçtır ve bu çocukların eğitim ve sağlık durumları nasıldır?
 - c) Aile yapısı ve anne-babanın öz-üvey oluşu, boşanma gibi durumları nasıldır?
 - d) Ailenin yaşadığı evin fiziksel durumu aile bireyleri ve sağlık açısından uygun mudur?
2. Yoksul semtlerde yaşayan ailelerin psikolojik sağlıkları nasıldır?
 - a) Bu ailedeki yetişkinlerin psikolojik belirti sıklığı nasıldır?
 - b) Bu ailelerin stresle baş etme stilleri nasıldır?
 - c) Ailedeki çocukların psiko-eğitsel gereksinimleri nedir?
3. Bu aileler ve çocukları ne tür psikolojik ve eğitim desteğine ihtiyaç duymaktadırlar?

YÖNTEM

Bu çalışma bir alan çalışmasıdır ve iki aşamada yürütülmüştür. Birinci aşamada nitel ve nicel verilerin birlikte toplandığı zenginleştirilmiş desende tanımlayıcı türden bir

araştırma yürütülmüştür (Büyüköztürk ve diğerleri, 2008). Araştırmanın nitel verileri görüşme tekniği kullanılarak, nicel verileri ise test ve bilgi formu kullanılarak toplanmıştır.

Çalışma grubu

Araştırma verilerini toplamak için Kadıköy/Fikirtepe mahallesindeki 70 haneli bir sokak çalışma alanı olarak seçilmiştir. Bu sokakta ikamet eden ve her biri farklı aile mensubu olan 49 yetişkin araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırmanın nitel ve nicel verileri bu grup üzerinde toplanmıştır.

Araştırmanın ikinci basamağındaki müdahale grubu ise, görüşme yoluyla aile ve okul rehberlik servisinin belirlediği (uzman görüşü ve önerisi ile) ve yönlendirdiği mahallenin ilkokuluna devam eden 92 çocuk ve ergenden oluşmuştur.

Veri Toplama Araçları

1. Aile Tanılama Formu (ATF)

Aile Tanılama Formu, araştırma sorularına cevap verecek nitelikte araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Form, iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde; aile iletişim bilgileri, anne-baba ve çocukların demografik bilgilerini, aile yapısını, evin mülkiyetini ve fiziksel özelliklerini tespit etmeye dair bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler yapılandırılmış olarak soru-cevap şeklinde toplanmıştır. Formun ikinci bölümü; yarı yapılandırılmış görüşme sorularından oluşmaktadır. Görüşme soruları aşağıda sunulmuştur (Bu sorular aynı şekilde uyarlanarak okul idaresine ve rehberlik servisine de sorulmuştur):

1. Aileler çocukların okula uyumuna ve akademik başarılarına nasıl destek oluyorlar?
 - 1.1. Çocuğunuzun başarısı nasıl, çocuğunuza yeterli akademik destek verilebiliyor musunuz?
 - 1.2. Çocuklarınızın okuluna sık sık giderek çocuk hakkında bilgi alıyor musunuz?
 - 1.3. Öğretmen size bir çağrı haberi gönderdiğinde buna uyuyor musunuz?
2. Aileler çocuklarıyla yaşadıkları sorunlarla nasıl baş ediyorlar?
 - 2.1. Çocuklarınızla ne tür sorunlar yaşıyorsunuz?
 - 2.2. Çocuğunuzla bir sorun yaşadığımızda ne yapıyorsunuz, nasıl baş ediyorsunuz?
3. Bu mahallede yaşayan ailelerin bir uzmandan kimin için, ne tür bir yardım talepleri olur?
 - 3.1. Bir psikolojik danışmandan kendiniz için ve/veya çocuklarınız için bir psikolojik yardım talebiniz var mı?

2. Kısa Semptom Listesi (KSL)

Kısa semptom envanteri Deragatis (1992) tarafından geliştirilen Belirti Kontrol Listesi'nin kısaltılmış halidir. KSL Şahin ve Durak (1994) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış 54 maddelik bir ölçektir. Ölçeğin yapı geçerliği ve ölçüt geçerliği bir çok ölçekle çalışılmış ve Beck depresyon ölçeği ile korelasyonu .34-.70 arasında bulunmuştur. Üç ayrı çalışmada ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık kat sayısı. 95- .96 arasında bulunmuştur. Ölçek, 10 alt ölçekten oluşmuştur ve 0-4 arasında puan alan Likert tipi bir ölçektir. Puanın yüksekliği belirtilerin sıklığını göstermektedir.

3. Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği (SBTÖ)

Folkman ve Lazarus (1984) tarafından geliştirilen bu ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Şahin ve Durak (1995) tarafından yapılmıştır. Bireylerin strese tepkilerini ölçen bu araç 30 maddeden ve beş alt ölçekten oluşmaktadır. Yapılan faktör analizi sonucunda, ölçeğin problem odaklı başa çıkma (kendine güven ve iyimserlik) ve duygu odaklı başa çıkma (sosyal destek arama, çaresiz yaklaşım ve boyun eğici yaklaşım) şeklinde iki faktörden oluştuğu bulgusuna ulaşılmıştır. Testin güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları stresle başa çıkma tarzlarını ölçmede yeterli olduğunu göstermiştir.

Verilerin toplanması

Araştırmanın verileri, THU dersi kapsamında bir proje olarak tasarlanan alan çalışması doğrultusunda 2010-2011 eğitim öğretim yılı güz döneminde toplanmıştır. Veri toplama işlemine başlamadan önce Kadıköy Belediyesi Eğitim ve Sosyal Destek Müdürlüğü ile iletişim kurularak Fikirtepe Mahallesi Eğitim ve Sosyal Destek Merkezi'nde çalışma izni alınmıştır. Merkezden edinilen bilgi doğrultusunda problem yaşama sıklığı en fazla olan bir sokak, çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Verilerin toplanmasında ikişerli gruplar halinde, araştırmacı dâhil 14 kişi görev almıştır. İlgili sokaktaki her bir evde görüşmeyi kabul eden bir yetişkin ile psikolojik gereksinimlerini belirlemek üzere yüz yüze görüşme tekniği ile veriler toplanmış ve aynı yetişkine testler uygulanmıştır. Testlerin doldurulmasında okuma yazma güçlüğü çeken bireylere araştırmacılar tarafından gerekli destek verilmiştir.

İlgili mahallenin çocuklarının psikolojik gereksinimlerini belirlemek üzere ikinci görüşme, bu çocukların eğitim aldıkları ilköğretim okulu müdürü, müdür yardımcısı ve rehber öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplamak üzere hazırlanan görüşme soruları uyarlanmış halde onlara da yöneltilmiştir. Ailelerle ve okul görevlileri ile yapılan görüşmede elde edilen bilgiler doğrultusunda çocuklarda gözlenen sorunlar tespit edilmiş ve sorunlar gruplandırılarak bunlara yönelik müdahale programları hazırlanmıştır. Yapılan görüşmede elde edilen bilgiler ve beklentiler doğrultusunda 16 bireysel psikolojik danışma hizmeti, beş psiko-eğitim grubu (70 öğrenci), öğrenme güçlüğü olan öğrenciler için bir eğitim grubu (11 öğrenci), dört farklı konuda etkileşimli aile seminerleri planlanmıştır

Verilerin çözümlenmesi

Veri toplama araçları ile toplanan nicel araştırma verileri SPSS 16.0 versiyonu kullanılarak analiz edilmiştir. Aileyi tanılamaya dair verilerin sıklık ve yüzdesi alınmıştır. Takiben aile mensuplarının psikolojik belirti toplamı ve rahatsızlık indeksi ortalamaları ve standart sapmaları alınmıştır. En son olarak stresle başetme tarzları ile psikolojik belirti alt ölçekleri arasındaki korelasyona bakılmış ve regresyon analizi yöntemiyle stresle başetme tarzının hangi psikolojik belirtileri yordadığına bakılmıştır.

Nitel verilerin çözümlenmesi aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir; öncelikle ailelerin ve/veya okul görevlilerinin sorun olarak belirttikleri durumlar gruplandırılmıştır. Bu şekilde yapılan gruplandırmada çocuk ve ergenlere yönelik olarak belirlenen sorun ve müdahale gereksinimi; bireysel danışma gereksinimi, davranış sorunları, sosyal beceri eksikliği, kaynaştırma öğrencilerinin sorunları, öğrenme güçlüğü olmak üzere beş alanda toplanmıştır. Aynı şekilde, ailelere yönelik olarak, boşanma durumunda çocuk psikolojisi, ergenle iletişim, aile içi iletişim ve TV gibi diğer teknoloji bağımlılığının çocuğun psikolojisi ve eğitimi üzerindeki etkisine yönelik dört alanda ailenin eğitim gereksinimi belirlenmiştir. Takiben bu gereksinimler doğrultusunda psikolojik, psiko-eğitsel ve eğitim müdahale grupları belirlenmiş ve bunlara yönelik program hazırlanması ve içerik çalışması yapılmıştır.

BULGULAR

A-Nitel Verilere Yönelik Bulgular

Ailelerle yapılan görüşme bulguları: Ailedeki çocukların psiko-eğitsel gereksinimlerinin ne olduğu ve her bir ailedeki yetişkin ve çocukların ne tür psikolojik ve eğitim desteğine ihtiyaç duyduklarına yönelik araştırma sorusuna cevap aramak üzere 49 yetişkin mahalle sakini ile yapılan görüşmenin bulguları aşağıda sunulmuştur;

1. Aileler çocukların okula uyumuna ve akademik başarılarına nasıl destek oluyorlar?

Çocukların okul başarısına yönelik durumlarına okul çocuğu olan 35 anne, iki baba olmak üzere 37 yetişkin (%75.5) “*Onu bize değil okula soracaksınız, işte okula gidip geliyorlar....*” vb cevaplar vererek sorumluluğun tamamen okulda olduğu şeklinde düşündüklerini göstermişlerdir. Yine, bir anne (%2) “*Sınıfını geçtiyse okulda başarılıdır, benim oğlumda sınıfını geçmiştir*” şeklinde cevap vermiştir. Bu annenin sadece sonuçla ilgilendiği ve eğitim sürecinde çocuğun yaşadıkları ve deneyimleri ile ilgilenmediği görülmektedir. Sadece üç genç anne ve bir abla (%8.1) çocuklarının başarısı ile yakından ilgilendiğini ve başarısını artırmak için dershaneye göndermek için şartlarını zorladıklarını ifade etmişlerdir. Bu annelerin, çocuklarının derslerine destek olamadıklarının bilicinde oldukları ve destek kaynaklarını artırarak başarıyı da artırmanın gerekliliğine inandıkları gözlenmiştir.

Okula sık gitme ve okulla işbirliği yapma konusunda görüşme yapılan aile bireylerinden ilkokula devam eden çocuğu olan 32 yetişkin (%77.5) “*Bizi çağırırlarsa bir*

işimiz olmazsa gidiyoruz, yoksa gitmeye ne gerek var, zaten çocuk her gün okula gidiyor ve geliyor...” vb ifadelerle cevaplamışlardır. Bu cevap, çağrı olsa bile eğer ana-babanın işi varsa önceliğin kendilerinde olduğunu göstermektedir, dolayısıyla çocuk için yapılan çağrı gerektiğinde yok sayılabilmektedir.

2. Aileler çocuklarıyla yaşadıkları sorunlarla nasıl baş ediyorlar?

Çocukları ile ilgili ne tür sorunlar yaşadıklarına yönelik olarak ana-babaların her biri en az bir ya da birkaç sorun sıralamıştır. İfade edilen sorunlar sıralandığında: “*Söz dinlememe (%83.1), kavga-tartışma ((%62), evi terk etme (%17.3), kafa tutma (%45.9), yalan söyleme (%37.5), küfürlü konuşma (%73.1)...*” böyle bir sorun olduğunda nasıl baş ettikleri sorulduğunda ise “*Eee.. baş edemiyoruz, baş etseydik bunlar sorun olmazdı (%63.7)*” şeklinde cevap verenler olmuştur. Yine, bu soruya bazı anneler “*Babasına söylüyorum, o da dövüyor, kızıyor yerine göre farklı davranıyor, yine yaparsa yine aynı şeyler olacağımi biliyor, yapmamaya çalışıyor (%12.1)*” şeklinde cevap vermiştir. Bazı anne-babalar ise “*Her evde sorun olur, çocukta da olur, büyürse geçer (%24.2)*” şeklinde cevap vermişlerdir. Bu cevaplar incelendiğinde bu sorunların ve bu sorunlarla baş etmede kullandıkları yöntemlerin doğal olduğu duygu ve düşüncesi içinde oldukları görülmektedir.

3. Bu mahallede yaşayan ailelerin bir uzmandan kimin için, ne tür bir yardım talepleri olur?

Son olarak ailelere araştırmacılar psikolojik yardıma yönelik bir taleplerinin olup olmadığı sorulmuştur. Ailelerin % 10,2’si eğitsel destek, %81’i ise çocuk gelişimi ve çocuk/ergen-anne-baba iletişimi konusunda destek istediklerini ifade etmişlerdir. Bunlardan üç yetişkin genç kız kendileri için, sekiz anne/baba ilköğretime devam eden çocukları için bireysel psikolojik yardım talebinde bulunmuştur. Talep edilen bireysel psikolojik danışma ve eğitim hizmetlerinin Kadıköy Belediyesi Fikirtepe Eğitim ve Sosyal Destek Merkezi’nde veya okulda yürütüleceği bilgisi verilmiş ve bu konuda gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Okulda yapılan görüşme bulguları:

Aile görüşmesine ek olarak mahalle okulunun rehberlik servisi ve yönetimi ile bir görüşme yapılmış ve bu görüşme sonucunda öğrencilerde sıkça görülen sorunlar belirlenmiştir. Bu görüşmede elde edilen bilgiler, hem ihtiyaç duyulan programın hazırlanmasında hem de müdahale gruplarının seçiminde yarar sağlamıştır. Görüşmede elde edilen bilgiler ve bulgular aşağıda bir bütün halinde ele alınmıştır:

Birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinden yaklaşık her sınıfta 2-3 öğrencide öğrenme güçlüğü olduğu (her sınıf mevcudunun %2.5’u) ve özel eğitime gereksinimi olduğu, öğrencilerde üst düzeyde davranış problemleri (madde kullanma, okuldan kaçma, kavga, bıçak taşıma, adam yaralama vb.) olduğu, şiddet davranışının önemli bir problem olduğu, ailelerin çok ilgisiz olduğu, çoğu ailenin veli toplantısı ve özel çağrıya yanıt vermediği ve gelmediği, anne babası boşanmış çocuklarda uyum problemleri olduğu yönünde veriler toplanmıştır.

Okul ve ailelerle yapılan görüşmeler doğrultusunda ihtiyaca cevap verecek programlar hazırlanmıştır. Programları hazırlanmış müdahale gruplarına (iki sosyal beceri geliştirme grubu, bir yaratıcı drama grubu, bir psikodrama grubu, bir engellere ve farklılıklara duyarlılık grubu ve bir disleksiya eğitim grubu) öğrenci seçimi okul rehber öğretmeni tarafından gerçekleştirilmiştir.

B- Nicel Verilere Yönelik Bulgular

Aile Tanılama Formunu dolduranların %81,6'sı anne, % 4,1'i baba ve %14,3'ü ailenin en büyük çocuğudur. Ulaşılan ailede annelerin %89,8'inin (n=44) ve babaların%87,8'inin (n=43) öz olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamındaki ailelerin %6.1'inin hiç çocuğunun olmadığı, %34.7'sinin iki, %34.7'sinin üç, %2'sinin dört ve üzerinde çocuğu olduğu tespit edilmiştir. Ailelerin %28,6'sı beş kişilik, %32,7'si dört kişilik, diğerleri ise daha az sayıda aile üyesinden oluşmaktadır. Ailelerin %66,9'u mülk sahibi olduğu ve %85,7'sinin yaşadığı evin fiziksel yapısının aile üye sayısına ve gereksinimlerine uygun yeterlikte olduğu tespit edilmiştir.

Ailedeki annelerin, %6,1'inin okuma yazma bilmemekte, % 79,6'sı ilköğretim, % 12,2 si lise, %2'si yükseköğretim düzeyinde eğitim almıştır. Annelerin %87,8'i çalışmıyor, %85,7'sinin kendisinden veya eşinden sağlık güvencesi var, %20,4'ünün süregen bir hastalığı vardır. Ailelerin anne yaş ortalaması 38.67+0.87'dir. Babaların %2 sinin okuma-yazma bilmediği, %67,3'ünün ilköğretim, %20,4'ü lise, %2'si üniversite düzeyinde eğitim aldığı belirlenmiş, babaların %8,2'si eğitimi ile ilgili bilgiyi vermek istememiştir. Babaların %79.5'i çalışmakta ve sağlık güvencesinin olduğu, %6.8'inin süregen bir hastalığının olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ailelerin baba yaş ortalaması 41.71+9.08'dir.

Araştırmada nicel verilerin toplandığı kişi sayısı az olduğundan öncelikle Kolmogrow z testi yapılarak dağılımın normal dağılım gösterip göstermediği test edilmiştir. Analiz sonucunda baş etme alt ölçekleri ve belirti listesi alt ölçekleri z değerlerinin hepsinin .05 den yüksek olduğu ve dağılımın normal olduğu bulunmuştur. Takiben regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 1. Tanımlayıcı istatistik (n=49)

Ölçekler		X	SS
BELİRTİ LİSTESİ	Belirti toplam	34.22	19.61
(KBL)	Rahatsızlık İndeksi	0.10	0.07
	Semptom rahatsızlık	0.22	0.08
STRESLE	Güvenli yaklaşım	14.00	5.01
BAŞETME	İyimser yaklaşım	9.06	3.20

(SBTÖ)	Çaresiz yaklaşım	9.35	4.31
	Boyun eğici yaklaşım	6.82	3.85
	Sosyal destek arama	6.51	2.16

Tablo 1 incelendiğinde, psikolojik belirti toplamının 34.22 (min:0.00-78) olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Sıralanan psikolojik belirti sıklığının örneklem grubunda oldukça yüksek olduğu gözlenmiştir.

Tablo 2. Değişkenler arası ilişki

	1	2	3	4	5	6	7	8
KBL:Belirti toplam (1)	----	.87**	.18	.16	.14	.31*	.25	-.06
Rahatsızlık İndeksi (2)	----	----	.61**	.21	.15	.41**	.23	-.05
Belirti rahatsızlık (3)	----	----	----	.25	.17	.33*	.16	.08
SBTÖ:Güvenli yaklaşım 4)	----	----	----	----	.65**	.23	.03	-.00
İyimser yaklaşım (5)	----	----	----	----	----	.31*	.23	-.11
Çaresiz yaklaşım (6)	----	----	----	----	----	----	.60**	-.00
Boyun eğici yaklaşım (7)	----	----	----	----	----	----	----	.04
Sosyal destek arama (8)	----	----	----	----	----	----	----	----

**p≤.001 ve *p≤.05

Tablo incelendiğinde belirti listesi belirti toplamı ile rahatsızlık indeksi ($r=.87$, $p=.000$) ve çaresiz yaklaşım ($r=.31$, $p=.027$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Rahatsızlık indeksi ile belirti rahatsızlık arasında ($r=.61$, $p=.000$) arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Yine, belirti rahatsızlık ile çaresiz yaklaşım arasında ($r=.33$, $p=.021$), güvenli

yaklaşım ile iyimser yaklaşım arasında ($r=.65$, $p=.000$), iyimser yaklaşım ile çaresiz yaklaşım arasında ($r=.31$, $p=.031$) ve çaresiz yaklaşım ile boyun eğici yaklaşım arasında ($r=.60$, $p=.000$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 3. Stresle başetme tarzının psikolojik belirtileri yordamasına yönelik regresyon analizi sonuçları

Yordayıcı Değişkenler	Yordanan Değişkenler	R ²	Dztlm.R ²	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Güvenli yaklaşım	Kişisel duyarlılık	.097	.078	.31	2.24	.03
Boyun eğici yaklaşım	Fobi	.121	.102	.347	2.538	.01
Çaresiz yaklaşım	Anksiyete	.184	.167	.43	3.26	.002
	Depresyon	.177	.159	.420	3.175	.003
	Düşmanlık	.158	.140	.397	2.969	.005
	OKB	.156	.138	.394	2.942	.005
	Paranoya	.086	.066	.293	2.101	.04

Tablo 3’de görüldüğü üzere, başetme ölçeği problem odaklı başa çıkma alt ölçeklerinden güvenli yaklaşımın KBL alt ölçeklerinden kişisel duyarlılığı, boyun eğici yaklaşımın fobiyi yordadığı, başetme tarzları ölçeği duygu odaklı başa çıkma alt ölçeklerinden çaresiz yaklaşım’ın belirti listesi alt ölçeklerinden anksiyete, depresyon, düşmanlık, obsesif-kompulsif bozukluğu ve paranoyayı yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

C- Müdahaleye Yönelik Uygulamalar ve Bulguları

Yapılan ön çalışma doğrultusunda ihtiyacı olan ve psikolojik danışma almaya gönüllü çocuk, kadın ve genç kızlara bireysel psikolojik danışma hizmeti verilmiştir. Bu doğrultuda 5 ayrı danışanla belediyede, 11 danışanla okulda olmak üzere toplam 16 danışan ile 70 oturum bireysel danışma yapılmıştır. Bu danışmalardan 13 tanesi başarı ile sonlandırılmıştır. İki danışan çeşitli nedenlerle danışmayı yarım bırakmıştır. Danışanlardan bir tanesi ağır duygusal sorunlar yaşadığı için bir ruh sağlığı uzmanına yönlendirilmiştir.

Dört psiko-eğitsel grup (15’er kişilik iki sosyal beceri geliştirme psiko-eğitim grubu, 15 kişilik yaratıcı drama grubu, 15 kişilik engellere ve farklılıklara duyarlılık psiko-eğitim grubu) bir psikodrama grubu (10 kişilik bir grup) ve bir eğitsel grup (11 kişilik

disleksiylü öğrenci grubu) olmak üzere, toplam 81 öğrenciye altı ayrı grupta psikolojik danışma ve eğitimi hizmeti verilmiştir.

Ayrıca belediyenin Sosyal ve Eğitim Destek Müdürlüğü binasında ve mahalle okulunda önce seminer takiben interaktif eğitim yöntemiyle 152 öğrenci velisine (Boşanmada Çocuk Psikolojisi, Ergenle İletişim, Aile İçi İletişim ve Medya Araçlarının Çocuk Üzerindeki Etkisi) dört farklı konuda tek oturumluk grup eğitimleri gerçekleştirilmiştir.

TARTIşMA

Yapılan görüşme bulgularına göre, çocukların akademik başarılarının düşük olduğu, ilgili mahalledeki ailelerin çocuklarının okula uyumları ve akademik başarılarına yönelik olarak gerekli desteği vermedikleri ve çocukların eğitimi ile yeterince ilgilenmedikleri, okulla ilişki ve işbirliklerinin oldukça düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bulgularını destekler bir şekilde Biber'in (2003) yaptığı bir çalışmada alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin okul ve öğretmenlerle, öğretmenlerin de ailelerle yeterli iletişim kurmadıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Yine bu araştırmanın bulguları ile benzer bir şekilde Polat'ın (2009) yaptığı araştırmada, aile geliri düşük olan çocukların başarısının düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma bulgularına bakılarak ailelerin çocuklarına yeterince destek olmadıkları ve ilgi göstermedikleri söylenebilir. Bu açıdan, düşük sosyo-kültürel düzey ve yoksulluk, aile ve aile fonksiyonlarını ve çocukların akademik başarılarını olumsuz etkileyen faktörler olarak değerlendirilebilir.

Ailelerin çocukları ile ne tür sorunlar yaşadıkları ve bu sorunların çözümünde nasıl bir yol izledikleri sorulmuş ve çocuklarda birçok davranış problemi gözleendiği ve bu problemlere karşı anne-babanın olumsuz tutum sergiledikleri ve cezaya başvurdukları sonucuna ulaşılmıştır. Bulut (1993) ailede yeterince ilgi, sıcaklık ve destek görmemenin ve Öztürk (1988) olumsuz ana-baba tutumunun, bu araştırma bulgularını destekler nitelikte, çocuklarda birçok duygusal ve davranışsal sorunlara neden olacağını ifade edilmektedirler. Bu tip ailelerin ailede oluşan sorunları sağlıklı yöntemlerde çözemedikleri söylenebilir.

Mahalle sakinlerinin bir profesyonelden ne tür psikolojik yardım talepleri olduğu sorulmuş, bir kaç genç kızdan başka hiçbir yetişkin kendisi için herhangi bir yardım talebinde bulunmamıştır. Benzer bir şekilde Arslantaş, Dereboy, Aştı ve Pektekin'in (2011) yaptıkları araştırmada bizim toplumumuzda profesyonel yardım arama davranışının düşük olduğu, yardım aramanın cinsiyete göre değişmediği, özellikle eğitim düzeyi düşük kesimin psikolojik yardım almayı talep etmede zorlandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuca bakarak, ekonomik güçlük içinde olan insanların önceliklerinin ekonomik temelli ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olduğu, bu nedenle psikolojik ihtiyaçlarını göz ardı edilebildikleri söylenebilir. Ayrıca, bu araştırma grubunun eğitim düzeyi de düşük çıkmıştır, bu faktör de yardım almayı etkileyen ikinci bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Okul yöneticileri ve rehber öğretmen ile yapılan görüşme sonucunda, temel olarak ailelerin çocuklarına karşı ilgisiz oldukları, okul ile işbirliği yapmadıkları, çocuklarda ciddi davranış sorunları ve akademik sorunlar olduğu, öğretmenlerin de bu durumlarla baş etmede yetersiz olduğu şeklinde bulgulara ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalarda

çocukların, aile ve anne-baba kaynaklı birçok ruhsal ve davranış problemlerinin olduğu yönünde bu araştırma bulgularını destekler nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır: öğretmen ve anne babaların ifadesine göre ilkökul dönemindeki kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla problem yaşadıkları, ailede davranış kontrolü ve disiplin yönteminin esnek, katı, serbest ve düzensiz oluşunun çocukta davranış ve uyum sorununa neden olduğu (Uslu-Gündüz, 2006), gecekondularda yaşayan çocukların yaklaşık yarısının hırsızlık gibi suça yönelik davranış sorunları yaşadıkları (Avcı, 2012), düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerin okulla yeterince iletişim kurmadıkları, okul aktivitelerine katılmadıkları bu nedenle çocukların akademik başarılarının olumsuz etkilendiği (Ataklı, 1998; Biber,2003) şeklinde bulgular elde edilmiştir. Bu ve diğer araştırma bulgularından farklı olarak Selimhocaoglu'nun (2009) sosyo-kültürel ve ekonomik düzeyi farklı çocukların uyum davranışları arasında bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Ailelerin üçte ikisinin yaşadıkları evin mülkiyetinin kendilere ait olduğu ve evin fiziksel yapısının genelde aileye uygun olduğu gözlenmiştir. Annelerin eğitiminin babalara göre düşük seviyede olduğu ve yaklaşık 16 anneden birinin okuma yazma bilmediği, yaklaşık on anneden birinin çalıştığı, beş anneden birinin süregelen bir hastalığının olduğu, babalarda da annelerden daha düşük bir oranın hala okuma yazma bilmediği, beş babadan birinin çalışmadığı, yaklaşık yirmi babadan birinin süregelen bir hastalığının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Anne babanın kişisel eğitimsel özellikleri çocuklar ve çocuklara sağlanan olanaklar ve ortam açısından önemli görülmelidir. Bu durumda, araştırma grubundaki anne babaların bu özellikler açısından dezavantajlı oldukları söylenebilir.

Üzerinde çalışılan ailelerde yaklaşık her on anne babadan birinin üvey olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalarda ana babası boşanmış çocukların ana babası boşanmamış çocuklara göre kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu, benlik saygısının daha düşük olduğu (Bulut-Serin ve Öztürk, 2007) şeklinde bulgulara ulaşılmıştır. Benzer bir şekilde araştırma bulguları ve okulla yapılan görüşme bulguları bu gruptaki çocukların da uyum sorunu yaşadıkları şeklindedir.

Araştırmada üçten daha fazla çocuğu olan ailelerin oldukça az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uslu-Gündüz (2006) araştırmada bir ailede çocuk sayısı arttıkça davranış ve uyum problemlerinin arttığı ve Avcı (2012) ise çalışmasında, suça yönelen çocukların kalabalık ailelerden geldikleri sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmada ailelerin çocuk sayısının çok fazla olmadığı gözlenmiş ama mevcut çocuklara karşı ilgisizliğin ve takibin belirgin bir şekilde düşük olduğu gözlenmiştir, bu açıdan çocuklarda gözlenen uyum sorunlarının nedeni ailelerin ilgisizliğinden ve diğer başka nedenlerden kaynaklanıyor olabilir.

Araştırmada ailelerin psikolojik belirtileri yüksek çıkmış ve sorunlarla uygun baş etme yollarını kullanmadıkları, kullandıkları baş etme yollarının onları bazı psikolojik rahatsızlıklara götürdüğü bulgusuna ulaşılmıştır. Yapılan diğer birçok çalışmada anne babanın ruh sağlığının yerinde oluşu, çocuğa karşı sergilediklerin tutumun sağlıklı ya da sağlıklı olmayan oluşu, aile ortamında sıcaklık, ilgi ve sevginin varlığı ve ya eksikliği gibi koşulların bu ortamda yetişen çocukların sağlıklı ve ya sağlıklı olarak yetişmelerinde önemli bir etkiye sahip olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir (Yörükoğlu, 1984; Bulut,

1993; Öztürk, 2006). Anne babanın psikolojik sorunlarının oluşu çocuklarında uyum sorunlarının görülmesinde önemli bir faktör olarak ele alınabilir.

Bu bulgular ışığında aşağıdakiler önerilebilir;

Şehrin kenar ve yoksul mahallelerindeki ailelerin ruh sağlığını geliştirmek ve eğitim gereksinimlerini karşılamak üzere üniversiteler ve yerel yönetimlerin işbirliği yapması önerilebilir. Bu gruba verilecek hizmetlerin süreklilik göstermesi ayrıca önemli görülmektedir.

Aynı şekilde, üniversitelerin bu alanda eğitim veren bölümlerindeki öğretim kadrosu ve öğrencilerinin, toplumun ruh sağlığını koruma ve geliştirmede gerekli sorumluluğu üstlenmesi, aile ve okul düzeyinde bireylerin psikolojik sağlığını korumada ve psikolojik iyilik hallerini yükseltmede etkin rol alması önerilebilir.

Çocukların aileden sonraki en önemli sosyal çevresi olan okulların çocuğun akademik gelişimini sağlama rolünün yanı sıra, çocukların psikolojik ve sosyal becerilerini de artırma görevi vardır. Bu açıdan öğretmenlerin çocuğu tüm yönleriyle sağlıklı bir şekilde geliştirecek bilgi ve beceriye sahip olmaları da önemli görülmektedir. Bu açıdan öğretmen yetiştirme programlarında öğretmen adayının çok boyutlu yetiştirilmesinin önemini bir kez daha vurgulamak gerekmektedir.

Diğer ruh sağlığı uzmanları ile işbirliği içinde çocukların ve ailenin ruh sağlığını koruma rolü üstlenmiş olan psikolojik danışmanlık meslek adaylarının, tüm uygulama derslerinin aslına uygun bir şekilde yürütülerek toplumun ruh sağlığını geliştirmede gerekli sorumluluğu üstlenmesi gerekmektedir. Özellikle topluma hizmet etmek üzere zorunlu olarak ders programına konulmuş olan THU dersinin mutlaka toplumun her kesimini kapsayacak şekilde geniş uygulama alanlarına yayılması önemli görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Anonim. *MÜ. Atatürk Eğitim Fakültesi topluma hizmet uygulaması dersi yönergesi*. (Bu yönerge 2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanununa ve Marmara Üniversitesi Ön lisans, Lisans Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine dayanılarak hazırlanmıştır).
- Arslantaş, H., Dereboy, İ.F., Aştı, N., & Pektekin, Ç. (2011). Yetişkinlerde profesyonel psikolojik yardım arama tutumu ve bunu etkileyen faktörler. *Adnan Menderes Tıp Fakültesi Dergisi*, 12: 1, 17-23, <http://www.adutfdergi.org/text.php3?id=322>.
- Avcı, M. (2012). Tutuklu çocuklar üzerine bir araştırma: çocukların suça yönelmesinde etkili olan toplumsal nedenler ve çözüm önerileri. *E-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/viewfile/472/465*. Erişim Tarihi: 7 Kasım 2012.
- Biber, K. (2003). İlköğretim birinci sınıf öğrencilerinin ekonomik düzeylerine göre öğretmen-aile iletişimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 35,360-373.
- Bulut, I. (1993). *Ruh hastalığının aile işlevlerine etkisi*. Ankara: TC Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı.
- Bulut Serin, N., & Öztürk, S. (2007). Anne-babası boşanmış 9-13 yaşındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 117-128.
- Büyükoztürk, Ş., & Diğerleri. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem akademi yayınları.
- Edgar-Bailey, M., & Kress, V.E. (2010). Resolving child and adolescent traumatic Grief: Creative techniques and interventions. *Journal of Creativity in mental health*, 5, 158-176.
- Erdil, Z. (2010). Sosyoekonomik olarak risk altında bulunan çocuklara yönelik erken müdahale programları ve akademik başarı ilişkisi. *HÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 72-78.
- Friborg, O., Hjemdal, O., Rosenvinge, J.H., & Martinnussen, M. (2003). A new rating scale for adult resilience: What are the control protective resources behind healthy adjustment. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 12(2),65-78.
- Garnezy, N. (1991). Resiliency and vulnerability to adverse developmental outcomes associated with poverty. *American Behavioral Scientist*. 34, 416-430.

- Gülmez, H. (1991). *İlkokul öğrencilerinde ruhsal uyumun değerlendirilmesi*. Cumhuriyet Üniversitesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi.
- Hetherington, E. M., & Stanley-Hagan, M. (1999). The adjustment of children with divorced parents: A risk and resiliency perspective, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40(1), 129-140.
- Nettles, S.M., Mucherah, W., & Jones, D.S. (2000). Understanding resiliency. The rol of social resources. *Journal of Education for Students Placed at Risk*, 5(1 ve 2): 47-60.
- Özdemir, O., Erçevik, E., & Çalışkan, D. (2005). Farklı sosyoekonomik düzeye sahip iki ilköğretim okulunda öğrencilerin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 58, 23-28.
- Öztürk, S. (2006). *Anne babası boşanmış 9-13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Öztürk, O. (1990). *Ruh sağlığı ve hastalıkları* (3. baskı). İstanbul: Evrim Basım Yayım.
- Polat, S. (2009). Akademik başarısızlığın toplumsal eşitsizlik temelinde çözümlenmesi. *Eğitim Bilim Toplum dergisi*, 2008-2009 Kış, 7(25), 46-61.
- Selimbocaoğlu, A. (2009). Farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki ilköğretim okullarında okuyan öğrencilerin anne-babalarının değerlendirmesine göre uyum sorunları (Kırşehir İl Örneği). *Türk Psikolojik ve Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(32), 32-42.
- Şahin, N. H., & Durak, A. (1994). Kısa semptom envanteri: Türk gençleri için uyarlaması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9: 44-569.
- Şahin, N. H., & Durak, A. (1995). Stresle başa çıkma tarzları ölçeği: Üniversite öğrencileri için uyarlanması, *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(34): 56-73.
- TC. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2009). Yoksulluk verileri. Ankara: *Türkiye İstatistik Kurumu haber bülteni*.
- TC. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2011). Yaş grubu ve cinsiyete göre il/ilçe ve belde/köy nüfusu. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS). http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=39, Erişim tarihi: 25.03.2013.
- Uslu Gündüz, H. (2006). *Uyum sorunu olan öğrencilerin anne-baba, öğretmenler ve kendileri tarafından bu sorunun ele alınış biçiminin değerlendirilmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.